

ALEKSANDRAS VANAGAS

## UPIŲ VARDAI NERIS IR VILJA

Didžiausias Nemuno intakas yra tarsi dvivardis – lietuvių jis vadinamas *Nerimis*, o kai kurių kitakalbių, visų pirma lenkų – *Vilja*.

Apie abu šiuos vienos upės vardus nemaža rašyta. Pirmasis jų, *Neris*, didesnių abejonių nekelia, o antrasis, *Vilja*, iki šiol tebėra svarstymų objektas. Todėl pravartu dar kartą juos abu detaliau aptarti ir padaryti išvadą dėl jų santykio.

*Neris*. Prieš aiškinantis vardo kilmę, reikia pasakyti, jog šiuo vardu anksčiau lietuviai bus vadinę visą upę – nuo aukštupio iki žiočių. Tai rodo gyvoji kalba ir istoriniai šaltiniai.

Dėl to, kad lietuviai nuo Vilniaus iki žiočių upę vadino tik *Neris*, abejonių nėra: taip ji ir dabar bemaž visur tebevadinama. Tik nedidelė jos atkarpa į vakarus nuo Vilniaus šiuo metu gyventojų pavadinama *Vilja*. Bet ši gyvosios kalbos tradicija negali būti sena – ji radosi suslavėjus daugumai vietos gyventojų. O anksčiau ir vietos žmonių pažinta tik lytis *Neris*. Tai aiškiai liudija, sakysim, XIX a. pradžios istorikas M. Balinskis savo veikale "Vilniaus miesto istorija". Jis rašo: "Co większa, dotąd wieśniacy litewscy, nad brzegami tej rzeki zamieszkali, niżej Wilna, nazywają ją *Niaris*" (1 : 7). Būtent iš vardo *Neris* susidarė vietovardžiai *Paneriai* (*Aukštieji* ir *Žemieji*) – Vilniaus m. dalis; *Paneriai* – k. Kaišiadorių r.; *Paneriai* – k. Trakų r. Kai kurie jų labai seni. Antai Vilniaus *Paneriai* minimi jau 1390 m.: willam nostram Ponary (2 : 31).

Kiek kita situacija susiklostė į rytus nuo Vilniaus – upę vietos gyventojai, šiuo metu bemaž visi nelietuviai, vadina *Vilja* arba *Vilja*. Bet ne visu *Neries* aukštupiu, o tik tam tikrą atkarpą. Toliau į aukštupį padėtis diferencijuojasi – nelietuviai vartoja vardą *Vilja* (tiksliau – *Velja*, *Vialia* – žr. žemiau), o lietuviai, visų pirma, Gervėčių apylinkių – dažniausiai *Neris* (3 : 5). Nors jau prieš karą A. Salys iš Gervėčių yra užrašęs ir lytį *Veljā*, *-ōs*, *Veljā*. Iš vardo *Neris* yra sudaryti vietovardžiai *Понары* (kaimas prie *Neries* Baltarusijoje, Kiemeliškių valsčiuje) – užrašytas 1873 m. (4 : 6), 1874 m. (5 : 9), *Ponarce* k. Varnionių dekanate, netoli Svyruonėlių (Šwiranki) miestelio (6 : 539), *Ponary* dv. – dekanat nadwilejski, m. Holubicze – dabar brus. *Гамубічы, Гамубоўкаса р-на* (6 : 495). Tad neabejotina, jog *Neries* vardas buvo žinomas ir upės aukštupio gyventojams. Vadinasi, vardas *Vilja* yra tarsi antrinis, tam tikrai upės atkarpai duotas, kaip matysime, labai savitu būdu. O visa upė nuo seno vadinta *Nerimis*. Vardo senumą, be kita ko,

rodo ir jo paminėjimai istorijos šaltiniuose – vakary tradicija pažįsta tik lyti *Neris* : *Nerge* 1340 m. (7 : I 539), *Nerga* 1361 m. (7 : II 531), *Nerye* 1377 m. (7 : III 106), *Nerye* 1391 m. (7 : III 154), *Nerye* 1404 m. (7 : III 272) ir t.t. Vigandas Marburgietis 1390 m. rašė: *Pons fit trans Nergam* (7 : II 643).

Dėl vardo kilmės didesnių abejonių nekyla. Bene pirmasis išsamiau aiškinęs *Neriės* kilmę M. Balinskis susiejo jį su veiksmazodžiu *nér̃ti* – atseit „panerta“ upė (1 : 6). Vėlesni tyrinėtojai vardui rado atitikmenų latvių (*Nerēta*), rusų (*Nereta*), kitose indoeuropiečių kalbose, bet ryšio su liet. *nér̃ti* „staigiai listi, leistis į vandenį; gramzdinti; plaukti po vandeniu“ niekas ne-neigė. Tik semantika kiek patikslinama, manant, kad *ner-* galėjusi turėti bendresnę tekėjimo ar pan. pirminę reikšmę (8 : 228).

*Vilija*. Konstatavus faktą, kad upė visu jos ilgiu lietuvių (baltų) buvo vadinta *Nerimi*, būtina išsiaiškinti, iš kur, koku būdu atsirado kitas vardas *Vilija*. Kadangi dėl jo pareikšta įvairių nuomonių, tai pravartu pateikti ir svarbesnę istoriografinę medžiagą.

Kaip ir *Neriės*, taip ir *Vilijos* vardą XIX a. pradžioje pirmasis išsamiau bandė aiškinti tas pats istorikas M. Balinskis. Be kita ko, jis manė esant galima vardą sieti ir su liet. *vilióju* (jis rašo: *Wiloju ludzę*) arba su *výlius* – *Wilius zdrada* : *a wtenczas Wilja znaczyć będzie zdradzał*, t.y. „suviliojo, apgavo“ (1 : 6–7). 1913 m. straipsnyje „Kann man Keltenspuren auf baltischen Gebiet nachweisen?“ K. Būga vardą *Vilija* laikė baltišku ir siejo jį su liet. *vielóti* „vynioti“: iš ide. \**uei-lā* (9 : I 519). Vėliau, paaiškęjus, kad upėvardžių *Velja*, *Vilija* esama net į pietus nuo Pripetės (pvz.: *Велья* – Sniežatės int., *Вилия* – Teterevo int., *Вилия* – Gorinios int., *Вилия* – Slučės int.), K. Būga ankstesnės savo nuomonės atsisakė ir laikė juos slaviškais (9 : III 503–504).

Prie *Vilijos* stabtelėjo ir daugelis kitų kalbininkų. Antai, T. Lehr-Splawinskiui *Vilija* – tai baltoslaviskas vardas (10 : 64), J. Otrębskiui – baltiškas, kurį jis sieja su liet. *vilnis* ir pan. (11 : 172–175), M. Vasmeriui – sen. rus. \**Велья* esą kilusi iš ankstesnės lyties \**Вьлья* (16 : I 315), V. Toporovui ir O. Trubačiovui – sunkus atvejis, nes šie hidronimai aptinkami į pietus nuo Pripetės ir jiems būdinga vokalizmo kaita: \**Велья* – *Вилия* (12 : 179).

„Lietuvių enciklopedijos“ 34-ajame tome (Bostonas, 1966) pasirodė išsamus A. Salio straipsnis apie *Vilniaus* miesto vardą. Šiame straipsnyje aiškinama ir upės vardo *Vilija* kilmė. A. Salys pakankamai argumentuotai įrodė, jog *Vilija* yra vėlyva upės vardo lytis – ankstesnioji buvo *Velja* ir pan. O pastaroji esanti slavizmas, iš sen. slavų *velija* „didelė“ (13 : II 173–178).

Nepaisant gerai (nors gal ir nepakankamai išsamiai) pagrįstos A. Salio nuomonės, karuselė sukosi toliau. 1968 m. O. Trubačiovas upių vardus *Вилия* pavadino baltoslaviskais (14 : 284), tais pačiais metais J. Nalepa – baltiškais (15 : 82), 1974 m. V. Žučkevičius atkreipė dėmesį, kad vietos gyventojai baltarūčiai *Vilija* vadina *Велья*, *Вяляя* ir, kaip ir A. Salys (suprantama, apie ši autorių nieko nežinodamas), kildino upės vardą iš sl. *велья* „didelė“ (21 : 51). Bemaž tuo pat metu V. Ivanovas ir V. Toporovas *Vilija* priskyrė prie demonologinės kilmės vietovardžių, susiedami jį su *Veliuonā*, *Vélnežeris*, liet. *vėlė*, *vėlnias* ir pan. (17 : 177; 18 : 125). Išsamioje studijoje apie *Vilniaus* vardą

V. Toporovas vėliau dar kartą bandė pagrįsti šią hipotezę (37 : 57). Tačiau abejonių liko, todėl svarstymai tęsėsi toliau.

Gana plačiai vardo kilmę bandė aiškinti ir šių eilučių autorius. Konstatavus, kad Lietuvoje apstu hidronimų ir kitų vietovardžių su šaknimi *vil-* (be kita ko, ir dar dvi to paties vardo upės: *Vilija* Plungė ir *Vilija* Butrimonys), pasirodė esant galima *Viliją* laikyti toponimų su *vil-* šeimos nare (8 : 382–383). Šią nuomonę neseniai palaikė M. Razmukaitė (19 : 33). Kiek vėliau teko dar kartą grįžti prie *Vilijos* temos, bet jau su šiame straipsnyje proteguojamu požiūriu (20 : 4–5).

Čia suminėti tik svarbesnieji tyrinėjimai apie upės vardą *Vilija*, tačiau ir iš jų matyti, jog problema tebėra neišspręsta.

Taip atsitiko dėl daugelio priežasčių, iš kurių išskirtinos dvi—trys aiškesnės. Pirmą — įvairių šalių bei laikotarpių tyrinėtojai dirbo perdėm izoliuotai, todėl, pavyzdžiui, bemaž be atgarsio ir įtakos liko kai kurios nuomonės, visų pirma A. Salio. Antra — dalis kalbininkų (tarp jų ir šių eilučių autorius) nebuvo bešališki ir parodė tam tikro subjektyvumo, bandydami žūtbūt įpiršti mintį apie baltišką *Vilijos* kilmę. Trečia ir bene svarbiausia — nebuvo kaip reikiant pasiremta istorijos šaltinių medžiaga. O ji šiuo atveju yra be galo svarbi:

Tad ką rodo *Vilijos* užrašymai praeityje?

Kaip sakyta, vakarų raštai nuo pačių seniausių laikų vartojo lytį *Neris*. O rytų slavų kalbomis (ar jų mišiniu) rašyti metraščiai, kronikos taip pat nuo seniausių laikų pažįsta lytį *Velja* ar pan. Bene pirmą kartą ji paminėtina Ipatijaus metraštyje 1232 m. (taigi gerokai anksčiau negu *Neris*!) : *Велья* (9 : III 503; 13 : II 178). Vėliau ši lytis vyrauja iki XVI a. Plg. XIV a. antrosios pusės: ... и уже взял бы Литовской земли по Велию реку... (21 : 51). Ypač aiškiai tai matyti iš metraščių sąvado "Polnoje sobranije russkich letopisej" XVII tomo, kuriame, kaip žinoma, išspausdinti visi svarbiausieji metraščiai, susiję su Lietuva (22)<sup>1</sup>: Supraslio (toliau Supr.), Uvarovo (Uvar.), Akademiniis (Akad.), Krasinskio pirmoji dalis (Kras. I), Vilniaus (V.), Litovskomu rodu počinok (LRP), Origo regis Iaguelo et Wytholdi ducum Lithuaniae (Origo), Krasinskio antroji dalis (Kras. II), Archeology draugijos (Arch.), Račinskio (Rač.), Jevreinovo (Jevr.), Rodoslovije velikich kniaziej Litovskogo kniazestva (Rodosl.), Pochvala Vitovta (Pochv.), Olševo (Olš.), Bychovco (Bych.) ir vadinamieji priedai. Jų parašymo laikas — apytiksliai XV–XVII a. (22 : I–XIV; 23 : 3–15; 24 : 10–16; 25 : 99–104). *Vilijos* vardas juose minimas apie 100 kartų. Kirilica rašytuose tekstuose — be išimties tik *Velja* ar pan.: *земли по за Велию; по за Вельском* (Supr. 22 : 63), *по Велию реку; на реце на Вели* (ten pat, 79), *по реку Велию; на реце на Вельи* (Uvar. 22 : 92), *по Завельском земли, по Завелию* (ten pat, 106), *по реце к Вельи; на Велью* (Akad. 22 : 146), *по Велью; на реце на*

<sup>1</sup> Pakartotinai jie išleisti TSRS MA Istorijos instituto 1980 m. (23). Šiame straipsnyje naudotasi ankstesniojo leidiniu, kuriame išsaugota archaiškesnė rašyba.

Вельи (ten pat, 150), к реце к Вели; на Вели (Kras, I 22 : 158—159), по Велью; на Вели (ten pat, 165), на Вельи (V. 22 : 196), по рекоу Велью; на реце на Вельи (ten pat, 200), к реце Велии; на Велии (LRP 22 : 210), по реку по Велию; на реце на Вели (ten pat, 216), за рекоу Велью в землю Завелскую; за Велею посели; за реку Велю (Kras. II : 229—231), на реку Велию в землю Завелскую (Arch. 22 : 242), на Завелской стороне, людие тми что за Велею осели (ten pat, 243), за реку Велю (ten pat, 244), на реку Велю в землю Завельскую; за Велею (Rač. 22 : 298), реку Велю; в реку Велю (ten pat, 306), к реце Вельи (ten pat, 319), реку Велью; на реце на Вели (ten pat, 324), на реку Велию в землю Завелскую; за реку Велию (Jevr. 22 : 361), реку Велию (ten pat, 368), к реце Вели; на Вели (ten pat, 382), по реку Велию (ten pat, 386) ir t.t.

Panaši padėtis ir trijuose metraščiuose, rašytuose lotyniškais rašmenimis: na rzeka Vielyg ziemie Zavielskie (Olš. 22 : 424), podle rzeki Vielyey; w Vielyg (ten pat, 431), rzekę Velyg (ten pat, 433), za rzekę Velyg (ten pat, 440), ku rzece Vielyey (ten pat, 445), na rzece Viely (ten pat, 450), za reku Wellu; za Wellej (Bych. 22 : 476), za reku Wellu (ten pat, 478), reku Wellu (ten pat, 487), za reku Wellu (ten pat, 493), po Wellu (ten pat, 511), pereszed Wellu; w rece Welli (ten pat, 513), na rece Welli (ten pat, 512). Išimtys dvi — ad flumen Vilia (Origo 22 : 223) ir: k rece Willii (Bych. 22 : 504). Bet po kelių eilučių vėl rašoma na Welli (ten pat).

Kituose rytų slavų kalba rašytuose šaltiniuose, tarp jų Lietuvos metrikoje, vaizdas tas pats: за Велею 1493 m. (28 : 134), на Вельи 1516 m. (26 : 420), въ Ковне на Вельи 1554 m. (27 : 101), въ Ковне на Велю 1554 m. (ten pat, 250), въ Ковне на Вельи 1554 m. (ten pat, 256), до... реку Вели 1565 m. (ten pat, 802), podle реку Вельи 1565 m. (ten pat, 803), Велья 1565 m. (ten pat), Велею вниз 1565 m. (ten pat, 804), у Велью 1565—1566 m. (ten pat, 882), у Велью, Велью у-верхъ 1565—1566 m. (ten pat, 883), у Велью 1565—1566 m. (ten pat, 885), до Вельи; рекою Велью; у Велю реку 1565—1566 m. (ten pat, 886).

Taigi rytų slavų šaltiniai nuo seniausių laikų vartoja tik *Velia*, *Velja*. Nėra abejonės, kad šaknis *vel-* čia yra pirminė ir autentiška. Ją drauge su A. Saliu (13 : 178) drąsiai galima kildinti iš sen. slavų, sen. rusų, sen. brus. *велиѣ* "didelis" (16 : I 288, 29 : III 82), *велья* "didelė" (21 : 51). Taigi upės vardo *Velia*, *Velja* pradinė reikšmė buvo "didelė, didžioji". Šitaip pirmieji rytų slavai, susipažinę su Vilniumi, bus praminę vieną iš dviejų svarbiausių miesto upių. Viena, mažoji — tai *Vilnia* (Neries kair. int.), davusi savo vardą Lietuvos sostinei. Antra, didžioji — tai *Velia*, *Velja* "didelė, didžioji". Tai visiškai atitinka tikrovę — *Vilnia* "mažoji" įteka į *Veljg* (Nerį) "didžiąją". Šis abiejų upių santykis minėtiems (ir kitiems) rytų slavų šaltiniams buvo gerai žinomas: *подле реку Вели где река Вилня оу Велю упадывает* (Kras. I 22 : 235), *на оустѣ реку Вилни где оу Велю упадывает* (ten pat), *на оустѣ реку Вилни, где оу Велю оупадывает; podle реку Вели где река Вилня оупадывает оу Велю* (Arch. 22 : 251), *подле реку Вельи где река Вилня упадывает у Велю* (Rač. 22 : 305), *подле реку Вельи // где река Вилна в Велю упадываетъ* (Jevr. 22 : 366), *podle rzeki Vielyey*

gdzie rzeka Vilna upada w Velyg; rzeki Wilni gdzie w Vielyg wpadiva (Olś. 22 : 431), rzeką ... Velyg... nath rzekę Vilnā w mili odwscya rzeki Vielyey gdzie wpadiva w rzekę Vielyg previū Rakunciszek (ten pat, 433), reku Wellu... nad rekoiu Wilneju w mili od ustija reki Wilni hde upadywaet w reku Wellu (Bych. 22 : 487).

Šaltiniuose, kaip matome, vartojamos dvi to paties vardo lytys — *Веля* ir *Велья*. Jos, matyt, atspindi rytų slavų tarimą, nes ir mūsų dieny baltarusiai pažįsta abi: *Вяля* ir *Велья* (21 : 51). Savo ruožtu šis dubletas greičiausiai bus susijęs su atitinkamu būdvardžio variavimu — plg. sen. rus. *вѣлѣ* ir *вѣльи* (30 : II 61).

Kad baltarusių ir dabar pavartojimo lytys su *vel-* nėra naujos, rodo iš upės vardo padaryti vietovardžiai. Antai miesto vardas *Vileika* ir mūsų dienomis baltarusių dažnai tariamas *Veleika* (21 : 51). O Astravo r. kaimo vardas oficialiai rašomas tik *Засѣльи* (ten pat, 127).

Konstatavus, kad Neries antrasis vardas *Velia*, *Velja* yra slaviškas, susidaręs sen. rusų, sen. slavų kalboje, tenka aiškintis, kada ir kaip radosi variantas *Vilija*.

Jau A. Salys pastebėjo, jog tai palyginti nauja lytis, jo nuomone, ne senesnė už XVI a. (13 : II 178).

Kada variantas su *vil-* paminėtas pirmą kartą, dabar sunku pasakyti. 1390 m. Jogailos privilegija Nerį vadina *Vigilija*: in fluvio Vigilija (1 : 6). M. Balinskis sako, jog ir kai kurie kiti ankstesniųjų laikų autoriai vartoję lytį *Vigilija*, pvz., S. Sarnickis (ten pat). Bet ši lytis greičiausiai tėra tam tikras okazionalizmas, atsiradęs, be kita ko, ir dėl religinio termino lot. *vigilia*, lenk. *wigilia* (dabart. liet. *vigilija*) analogijos. Galėjo būti ir kitų priežasčių, tarkim, upės vardą *Velia*, *Velja* vadinamosios liaudies etimologijos būdu susiejus su liet. *vėlės*, *vėlės* "mirusiųjų dvasios", *vėlinės* "mirusiųjų pagerbimo šventės". O *vigilija* yra "katalikų švenčių išvakarės".

Pagrindinio varianto su *vil-* šaltinis ir akstinas jam plisti, matyt, buvo J. Długoszo veikalai. Šis autorius, upių vardus *Vilija* ir *Vilnia* bei miesto vardą *Vilnia* (*Vilnius*) kildino iš tariamo kunigaikščio vardo *Vilius*. Todėl visi šie trys vietovardžiai jo rašomi su ta pačia šaknimi *vil-*: "Item *V i l i a*, cuis fons circa villam Kamyen... Item Wylna, cuis fons circa villam Lawarzysky, ostia in *V i l i a m* circa civitatem *W y l n o*... Item *W y l n a*, honore episcopali et arce editori praedita, duobus fluminibus *W y l n a* et *V i l i a*" (37 : 11–12).

Vėliau J. Długoszo tradicija paseka kiti autoriai, pvz., kronikininkas M. Strykowski: *nad Wilią; do Wiliej; za rzekę Wilią* (39 : I 85), *Wiliej rzeki; nad rzeką Wilią* (ten pat, 86), *między Waką i Wilią rzekami; gdzie rzeka Wilna do Wiliej upada* (ten pat, 369), *przy uściu Wilny; gdzie do Wiliej upada przy zamkach nad Wilną i Wilią osadziło* (ten pat, 372) *nad Wilią* (ten pat, 373) ir kt.

Po J. Długoszo ir M. Strykowskio kapitalinių istorijos veikalų, turėjusių (ir tebeturinčių) milžinišką įtaką Rytų Europos istorijos mokslo raidai, *Vilija* įsivyrąja pirmiausia lenkų literatūroje. Vėliau ji imama vartoti ir lenkų šnekaamojoje kalboje, skverbiasi į Lietuvos raštiją — XVI a. ji jau gana plačiai

poplitusi. Antai 1554 m. Vilniaus tijūnystės Nemenčinės ir Linkmenų inventoriuje, rašytame lenkų kalba, nuosekliai vartojama lytis *Vilija* (31 : 29–83): *od rzeki Wiliey* (31 : 32, 33, 34, 35, 36), *Wilig* (ten pat, 43, 46, 76, 77, 78, 79). Plg. dar: *Vilia* 1507 m. (32 : 25), *do Wiliy* 1668 m. (33 : 272), *rzeki Wiliy* 1686 m. (ten pat, 351), *Wilja* 1784 m. (34), *Willia* 1798 m. (32 : 191) ir t.t.

Lenkų kalboje plintančiai lyčiai *Vilija* padėjo nugalėti ankstesnius variantus su *vel-* ir ta aplinkybė, jog du kiti vietovardžiai iš trijų (labai dažnai vartojami greta vienas kito) turėjo šaknį *vil-*: *Vilnia* upė ir *Vilnia* (*Vilnius*) miestas. Todėl *Velja* nesunkiai prisitaikė prie tų dviejų.

Vis dėlto ir įsigalint variantui *Vilija*, tų laikų raštininkai neretai, matyt, žinojo arba bent jautė, kad upė turi ir kitą vardo lytį arba net kitą vardą. J. Sprogis rašė: *Велья и Велія (ныне Вилія)* (35 : 42). Plg. dar 1854 m.: *Wilja* inaczej zwana *Neris* (36 : 91).

Šiaip ar taip lytis *Vilija* dabar yra įsigalėjusi visuotinai — lenk. *Wilija*, brus. *Вілія*. Kaip žinoma, net ir lietuvių autoriai ją neretai vartojo — Maironis, S. Neris ir kt. Būtent ši aplinkybė, matyt, ir trukdė kai kuriems autoriams patikėti, jog ji yra vėlesnė, antrinė. Juoba kad K. Būga 1913 m. *Velja* kildino iš sen. rusų *Vslaja* (liet. *Vilijà*) (9 : I 526). Vėliau, jau atsisakęs minties apie *Vilijos* baltiską kilmę, jis Ipatijaus metraštyje 1232 m. minimą Volynės upės vardą *Велья* taip pat vedė iš \**Vslajā* ir manė, kad šį vardą slavai atsinešė į Lietuvą ir juo pavadino Nerį. Toji *Vslaja* lietuvių lūpose pavirtusi *Vilija* (ten pat, III 503–504).

Teoriškai lytį *Велья* kildinti iš \**Vslajā* įmanoma, bet šiuo atveju to daryti nėra nė mažiausio pamato. Kaip matėme, rytų slavų metraščiai, kiti raštai vartoja tik *Велья* arba *Веля*. Net jeigu pasitaikytų užrašymų \**Въляя*, ir tuomet ji galėtume paaiškinti minėtu būdvardžio "didelis" variavimu: *вслуй* *вслѣи*. Bet toks rašymas šio straipsnio autoriui nežinomas.

Mintį apie neva galimą šaknies *vel-* kilmą iš senesnės *vil-* visiškai paneigia vardo užrašymai istorijos šaltiniuose. Tais atvejais, kai pirminė vardo šaknis buvo *vil-*, ji šaltiniuose ir atspindėta, o kur iš seno buvo *vel-* — tokia ir rašoma. Mūsų atvejis patogus tuo, kad šaltiniai dažnai greta mini upių vardus *Vilnia*, *Velja* ir miesto vardą *Vilnia* (*Vilnius*). Šaknys *vel-*, *vil-* nepainiojamos: *по Велюу рекоу* — bet *Вилно* (Supr. 22 : 79), *по рекоу Велью* — bet *Вилни*, *Вильню* (Uvar. 22 : 92), *по Велью* — bet *Вилню*, *Вилни* (Akad. 22 : 50), *к реце к Велю* — bet *Вилню*, *Вилни* (Kras. I 22 : 158), *на Велью* — bet *Вилню*, *Вилни* (V. 22 : 200), *река Вилня оу Велю упадываетъ* (Kras. II 22 : 235), *по Велюу* — bet *Вилне*, *Вилню* (LRP 22 : 216), *на оусту реки Вилни, где оу Велю оупадывает* (Arch. 22 : 251), *где река Вилня упадывает в Велю* (Rač. 22 : 305), *где река Вилна в Велю упадываетъ* (Jevr. 22 : 366), *gdzie rzeka Vilna upada w Velyę* (Olš. 22 : 431), *za rzekę Velyę; nad rzekę Vilną; Vilno* (Olš. 22 : 440), *od ustia reki Wilni hde upadywaet w reku Wellu* (Bych. 22 : 487) ir t.t.

Taigi upės vardo *Velja* vartojimo šaltiniuose aplinka, kontekstas neleidžia manyti, jog šaknis *vel-* čia yra antrinė, vėlesnė. Jeigu ji būtų buvusi *vil-*, tokią ir rastume užrašytą (kaip *Vilnia* — upė ir miestas).

Nepasigilinę į visa tai, tik remdamasis K. Būgos autoritetu, lytį *Vilija* kildino iš \**Velaja* J. Otrębskis (11 : 173–174), o vėliau – ir M. Vasmeris (16 : I 315). Taip elgiantis, susidarė prielaidos klaidingai interpretuoti ir *Vilniaus* miesto vardo kilmę (plačiau dėl to žr. A. Salys 13 : 177–178).

Pabaigai – dar viena detalė. Yra žinoma, kad Gervėčių lietuviai upę vadina ne tik *Neris*, bet ir *Veilià* (38 : 224). Šią lytį 1968 m. teko užrašyti ir iš Švenčionių raj. Prieny k. lenkiškai kalbančių gyventojų: *Veiljā* (greta *Viljā* ir *Vilijā*). Tai greičiausiai naujas variantas, atsiradęs beištumiant iš vartosenos *Nėrj*. Jis bus kiek pakitusi fonetiškai lytis iš baltarusiškojo tarimo *Велья* bei *Вяляя*.

Taigi susidarę rytų slavų kalbose upės vardo variantai *Velia* ir *Velja* nieko bendra neturi su kitais baltiškais šaknies *vil-* hidronimais.

## LITERATURA

1. B a l i ņ s k i M. Historia miasta Wilna. Wilno, 1836. T. 1.
2. Codex diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vlnensis (Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji Wileńskiej). 1387–1507. Kraków, 1948.
3. K a r d e l y t ė J. Gervėčių tarmė. V., 1975.
4. Списокъ волостей и сельскихъ обществъ по мировымъ участкамъ Виленской губернии 1873 года. Вильна, 1873.
5. Списокъ волостей и сельскихъ обществъ по мировымъ участкамъ Виленской губернии 1874 года. Вильна, 1874.
6. Synodus archidioecesaana Vlnensis ab excellentissimo illustrissimo ac reverendissimo domino Romualdo Jalbrzykowski. Vilno, 1932.
7. Scriptores rerum Prussicarum. Leipzig, 1861–1874. T. 1–5.
8. V a n a g a s A. Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas. V., 1981.
9. B ū g a K. Rinktiniai raštai. V., 1958–1961. T. 1–3.
10. L e h r - S p l a w i ņ s k i T. O pochodzeniu i praoczyźnie słowian. Poznań, 1946.
11. O t r ę b s k i J. Beiträge zur baltisch-slawischen Namenkunde // Beiträge zur Namenforschung. Heidelberg, 1960. H. 2. S. 172–178.
12. Т о п о р о в В.Н., Т р у б а ч е в О.Н. Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья. М., 1962.
13. S a l y s A. Rinktiniai raštai. Roma, 1983. T. 2.
14. Т р у б а ч е в О.Н. Названия рек правобережной Украины. М., 1968.
15. N a l e p a J. Słowiańszczyzna północno-zachodna. Podstawy jedności i jej rozpad. Poznań, 1968.
16. Ф а с м е р М. Этимологический словарь русского языка. М., 1964–1973. Т 1–4.
17. И в а н о в В.В., Т о п о р о в В.Н. Исследования в области славянских древностей. М., 1974.
18. И в а н о в В.В., Т о п о р о в В.Н. Мифологические географические названия как источник для реконструкции этногенеза и древнейшей истории славян. // Вопросы этногенеза и этнической истории славян и восточных романцев. М., 1976. С. 109–128.
19. R a z m u k a i t ė M. Neris ar Vilija? // Mokslas ir gyvenimas. 1989. Nr. 11. P. 33.
20. V a n a g a s A. Neris ir Vilija. // Mokslas ir gyvenimas. 1990. Nr. 8. P. 4–5.
21. Ж у ч к е в и ч В.А. Краткий топонимический словарь Белоруссии. Минск, 1974.
22. Полное собрание русских летописей. Т. 17: Западнорусскія летописи. СПб., 1907.

23. Полное собрание русских летописей. Т. 35: Летописи белорусско-литовские. М., 1980.
24. Lietuvos metraštis. Bychovco kronika/ Vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Rimantas J a s a s. V., 1971.
25. Ju č a s M. Lietuvos metraščiai. V., 1968.
26. Литовская метрика. СПб., 1903. Т. 1.
27. Литовская метрика. Ч. III: Книги Публичныхъ Дель. Юрьевъ, 1914. Т.1.
28. Литовская метрика. Ч. I: Книги записей. СПб., 1910. Т.1.
29. Гістарычны слоўнік беларускай мовы. Мінск, 1982—1990. Вып. 1—10.
30. Словарь русского языка XI—XVII вв. М., 1975—1991. Вып. 1—17.
31. Istorijos archyvas. T. 1: XVI amžiaus Lietuvos inventoriai/ Surinko K. J a b l o n s k i s. K., 1934.
32. J ä g e r E. Prussia—Karten 1542—1810. 1982.
33. Lietuvos inventoriai. XVII a. Dokumentų rinkinys /Sudarė K. J a b l o n s k i s ir M. J u č a s. V., 1962.
34. Vilniaus vyskupystės dekanatų vietovardžių sąrašai. 1784 m. // Lietuvos centrinis valstybinis istorijos archyvas, F SA — 18580, 19246, 19247, 19248, 19249, 19251, 19252, 19253, 19254, 19295.
35. С п р о г и с И. Географический словарь древней Жомойтской земли XVI столетия. Вильна, 1888.
36. P o ł u j a ń s k i A. Opisanie lasów Królestwa Polskiego i gubernij zachodnich cesarstwa Rosyjskiego ... Warszawa, 1854. Т. 2.
37. Т о п о р о в В.Н. Vilnius, Wilno, Вильна: город и миф// Балто—славянские этноязыковые контакты. М. 1980.
38. Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas. V., 1963.
39. Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszyskiej Rusi Macieja Strykowski-go. Warszawa, 1846. Т. 1—2.

## NAMES OF THE RIVER *NERIS* AND *VILJA*

### Summary

The present article states that in the past Lithuanians would call the river at full it's length only *Neris*. Nowadays, *Vilja* another name of the river, which is used in Polish and sometimes in Lithuanian is of Slavonic origin. Its earlier form, used in the East Slavonic languages, was *Velja* or *Vellia* (from the Old Russian adjective *velja* "great"). The historian J. Długoś was the first to change the root from *vel-* to *vil-* in Polish.